

1 SOUČASNÁ SITUACE NIZOZEMŠTINY JAKO JAZYKA

Předmětem zájmu a diskusí jazykovědců posledních desetiletí (Smakman 2006; Stroop 1992, 1998, 2006; Beheydt, 2010; Geeraerts, 2001; Van der Horst, 2008) je podoba a funkce spisovné nizozemštiny, a obzvláště v Nizozemsku i otázka existence a formy standardního jazyka tedy jazyka veřejné komunikace, tzv. *Standaardnederlands*, neboli standardní nizozemštiny, a to především podoba fonetická. Předmětem zájmu je také status standardní nizozemštiny ve společnosti.

V této kapitole se zaměřím na dvě základní složky jazykové variety tzv. *Standaardnederlands*, tedy oficiální kodifikované spisovné nizozemštiny. Budu se zabývat tzv. *Noord – Nederlands*, čili severní nizozemštinou, která je rozšířená na území Nizozemska, a na *Zuid-Nederlands*, čili jižní nizozemštinou, která je oficiálním jazykem v Belgii a používá se především v provincii Flandry. Tyto dvě variety jsou nejrozšířenější a také nejvíce zastoupené v učebnicích nizozemštiny pro cizince a také v učebnicích výslovnosti a český mluvčí se s nimi tedy setká nejpravděpodobněji.

Termíny *severní nizozemština* a *jižní nizozemština* v této práci preferuji před použitím termínů – *nizozemština*, *holandština* či *vlámština*.

Termín *nizozemština* je názvem pro úřední jazyk ve státě Nizozemské království, v severní části Belgie, tzv. Vlámku či Flandrech čili ve vlámských provinciích Belgického království a také v bývalé nizozemské kolonii Surinamu. V těchto státech je nizozemština mateřským jazykem tamějšího obyvatelstva. Nizozemština je také jedním z úředních jazyků, který se používá jako úřední jazyk převážně v písemné podobě na šesti ostrovech v Karibské oblasti, rovněž bývalých kolonií Nizozemska, které patří k Nizozemsku, ale mají zvláštní politický status (Heestermans, online, Dutch++ online). Pro upřesnění se však i v odborné literatuře rozlišuje mezi *severní nizozemštinou* či *nizozemskou nizozemštinou* (Noord-Nederlands nebo Nederlands-Nederlands), dále *jižní nizozemštinou* (Zuid-Nederlands či Belgisch-Nederlands) a *surinamskou nizozemštinou* (Surinaams-Nederlands).

V českém kontextu se běžně používají názvy *nizozemština*, *holandština* anebo *vlámština* víceméně synonymně, avšak mezi těmito termíny jsou rozdíly.

Termín *holandština* je pouze název pro dva dialekty – severní a jižní holandštinu, kterými se hovoří na území dvou provincií – Jižní a Severní Holandsko, které jsou součástí státu Nizozemské království.

Termín *vlámština* označuje název regionální variety nizozemštiny, která se užívá na území Flander či Vlámška, tedy v severní části Belgie, která leží na sever od nizozemsko-francouzské jazykové hranice¹. Jde o regionální variantu nizozemského jazyka, která se od *severní nizozemštiny* odlišuje, jak uvedu dále. (Vandeputte 1996, s. 7–8).

Pro účely této práce se budu dále zabývat pouze *severní a jižní nizozemštinou*.

Variety *severní a jižní nizozemština* jsou rovnocennou součástí spisovného nizozemského jazyka a každá z nich má své specifické rysy a vývoj. Odlišnosti můžeme najít především na rovině fonetické, další rozdíly jsou v lexiku a liší se i na rovině morfoložické a syntaktické. (Smakman 2006, s. 33)

Na tomto místě se budu věnovat specifickým rysům kultivované výslovnosti v obou varietách a pokusím se nastínit synchronní stav komplexní jazykové situace v obou zemích, tedy v Nizozemsku a v Belgii, a jejich postoj vůči jazykové normě. Zejména multikulturní Nizozemsko přistupuje k jazykové normě velmi demokraticky. Nizozemsko je zhruba od šedesátých let dvacátého století velmi tolerantní multikulturní společností, která se snaží být demokratická, nebyť elitářská a to platí i o přístupu k jazyku. (Stroop 1992, online)

Jazykovou situaci v Nizozemsku a Belgii se pokusím znázornit pomocí **Schématu 1**, ke kterému budu v této práci odkazovat.

Schéma 1 (podle Geeraertse 2002, s. 90)

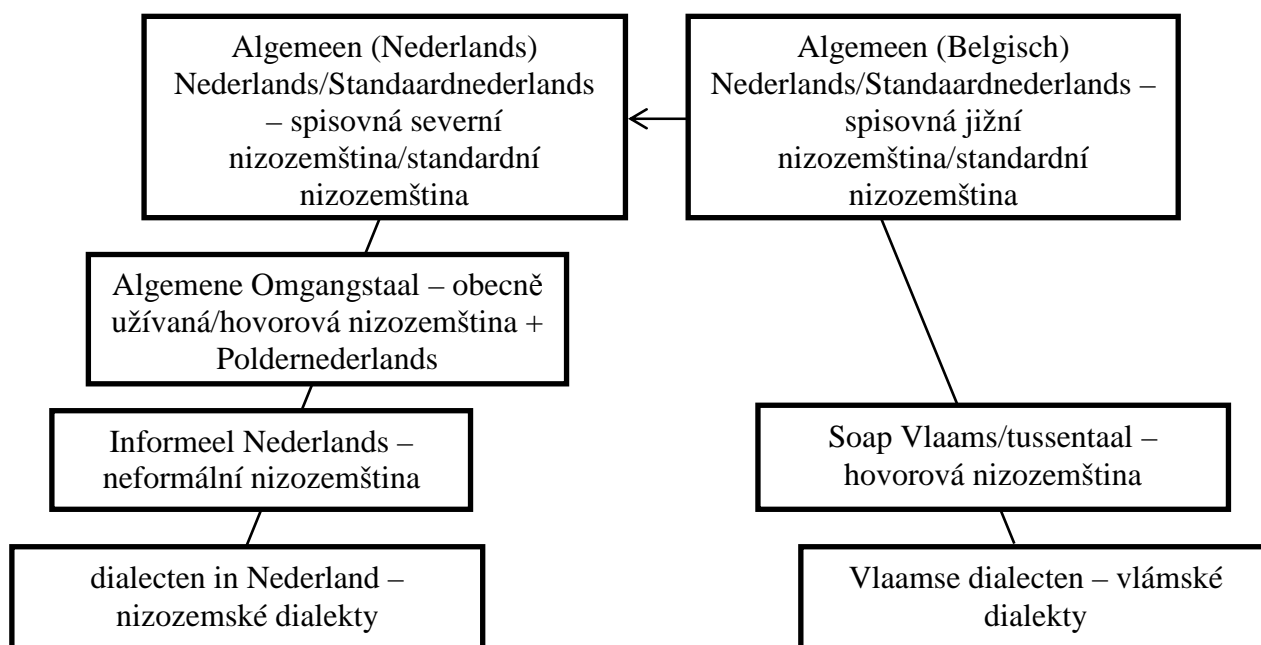


Schéma 1 znázorňuje obecný model stratifikace jazyka v nizozemské jazykové oblasti. Vertikální osa ukazuje složky jazyka mezi spisovnou nizozemštinou a dialekty, *algemeen*

¹ Jazyková hranice vznikla v roce 1963 a odděluje od sebe nizozemskou a francouzskou jazykovou oblast v Belgii.

Nederlands znamená v překladu 'spisovný jazyk', *informeel Nederlands* potom problematicky zařaditelnou mluvenou jazykovou varietu na pomezí 'hovorového jazyka' a 'interdialektu'; o této varietě se zmíním podrobněji dále. Pro účely této práce ji budu nazývat neformální nizozemština. Termín *dialecten* označuje dialekty.

Horizontálně ukazuje levá část obrázku situaci SN, kde si můžeme všimnout blízkosti neformální nizozemštiny a spisovné nizozemštiny a větší vzdálenosti mezi neformální nizozemštinou a dialekty. Naopak pravá část obrázku znázorňuje situaci *jižní nizozemštiny*, kde je propast mezi spisovnou a neformální nizozemštinou poměrně velká a naopak neformální nizozemština a dialekty k sobě mají mnohem blíže. Na rozdíl od Nizozemska, kde dialekty vykazují silnou konvergenční tendenci, je pozice dialektů v Belgii velmi silná.

Můžeme si také všimnout, že obě variety spisovné nizozemštiny jsou si v Schématu 1 poměrně blízké; jak bude dále zjevné, na rovině fonetické jsou tyto rozdíly největší.

Na obrázku můžeme také vidět, že *jižní nizozemština* má určitý normativní vliv na *severní nizozemštinu*, což je znázorněno šipkou. (Geeraerts 2002, s. 90) Tento vliv má svoji historickou opodstatněnost.

Pro úplnost popisu je třeba dodat některé terminologické názvy složek jazyka, a to podle úzu v nizozemské jazykové oblasti.

Pro název spisovné severní nizozemštiny, se kromě *Standaardnederlands* užíval také název *Algemeen Beschaafd Nederlands (ABN)* – v doslovném překladu 'Obecná kultivovaná nizozemština'. Od tohoto názvu se vzhledem k rozostřenému významu slova *beschaafd* postupně upouští. Někdy se také zejména pro fonetickou podobu této variety jazyka používá název *NOS-Nederlands*, čili 'spisovný jazyk, kterým se mluví ve veřejnoprávní televizi a rozhlasě', i když, jak ukazují debaty nizozemských lingvistů, především v televizi není ani ve zpravodajství jazyk vždy tak kultivovaný, jak by se očekávalo.

Termín *Algemene Omgangstaal* (Stroop, online 1992) neboli 'obecná užívaná nizozemština' je jazykovou složkou na pomezí 'neformální nizozemštiny' a 'spisovného jazyka', jak můžeme vidět na Schématu 1. Zahrnuje v sobě i varietu tzv. *Poldernederlands*, což je varieta, která se vyznačuje specifickou výslovností a má v posledních desetiletích velký vliv na fonetickou podobu spisovného jazyka. O této varietě se zmíním dále.

Pro spisovnou varietu *jižní nizozemštiny* se užíval termín *Algemeen Nederlands (AN)*, nyní je spíše vžitý název *Standaardnederlands*. Dalším názvem je *VRT (dříve BRT)-Nederlands*, čili 'jazyk, který se používá v belgickém veřejnoprávním rozhlase a televizi'.

Pro hovorový jazyk se užívá názvů *soap-Vlaams*, *Verkavelingsvlaams*, ale především názvu *tussentaal* neboli doslova 'mezijazyk'. Jde o interdialekt, kterým se mluví na území Flander, a o nejrozšířenější mluvenou jazykovou varietu ve Flandrech vůbec. (Geeraerts 2001, s. 342) Tato jazyková varieta se považuje za projev „neformální vlámské standardizace“ a projev vlámské identity. (Rakšányiová 2008, s. 24)

Není bez zajímavosti si povšimnout, jaký přístup ke spisovnému jazyku, jeho kodifikaci a užívání volí Flandry a jaký Nizozemsko. Ve Flandrech se díky historickým zkušenostem ke spisovnému jazyku a jeho podobě přistupuje velmi konzervativně. Spisovný jazyk je brán jako model, který se může měnit jen velice pomalu, je to také elitní jazyk a jak je vidět na Schématu 1, je mezi spisovným jazykem a jazykem běžně užívaným velká propast.

Spisovný jazyk je ve veřejnoprávní televizi a v rozhlase užíván především ve zpravodajství. Vlámská veřejnoprávní média mají také svého jazykového poradce², který se stará nejen o kultivovanou výslovnost moderátorů, ale také o správné používání jazyka vůbec. Standardní nizozemština, kterou veřejnoprávní televize a rozhlas používají, je také přesně vymezena; když se podíváme na státní televizi a rozhlas v Nizozemsku, žádného poradce nenajdeme. Nizozemský moderátor zpráv, jehož jazyk a výslovnost mají být modelem pro společnost, tuto modelovou funkci už dávno ztratil a v posledních letech je předmětem kritiky jazykovědců kvůli nekultivované výslovnosti a nedbalému užívání jazyka dokonce i ve zpravodajství.

Je třeba také dodat, že ani ve Flandrech, ani v Nizozemsku neexistuje žádná instituce, která by určovala, co je a co není spisovná nizozemština, či která by se soustavně starala o jazykovou kulturu, jako třeba Ústav pro jazyk český AV České republiky. V nizozemské jazykové oblasti funguje organizace na vládní úrovni, tzv. Nizozemská jazyková unie (NTU), která by o kvalitu jazyka mohla pečovat, avšak tato organizace se naopak o jazykovou normu nestará a je zastáncem jazykové variace a tolerance vůči vlivům (Nortier 2009, s. 36) (viz také kap.

² Kromě jazykové poradny (tzv. taaladvies) ve Flandrech existuje i tzv. 'Jazykový telefon' (tzv. Taaltelefoon), kam je možno zavolat a získat informace o tom, co je správná jazyková varianta. Od roku 1970 také existuje organizace s názvem Rada pro jazykovou poradnu 'Raad voor Taaladvies', která pomáhá řešit jazykové otázky. (Gillaerts 1987, s. 37) V Nizozemsku se člověk může obracet na organizaci Naše řeč (Genootschap Onze taal) (tamtéž, s. 38) a případně položit dotaz na webové stránce Jazyčníku 'Taaladvies', který provozuje Nizozemská jazyková unie.

2.5) ³ Normu, která v nizozemské jazykové oblasti existuje, ovlivňuje především skupina jazykovědců a univerzitní pracoviště např. v Leidenu a v Lovani.

Otázkou však je, jak tato norma tedy v současné době vypadá. Jaký je její status. Kolik mluvčích ji opravdu používá a jaké je jejich sociální postavení. Otázkou potom také je, zda je třeba představit tuto normu studentům nizozemštiny jako cizího jazyka nebo je s ohledem na perspektivy studentů nizozemštiny žádoucí jiná jazyková varieta než spisovný jazyk.

V následujících odstavcích se pokusím tyto otázky zodpovědět a popsat tak jazykovou situaci v Nizozemsku a Belgii s ohledem na vývoj a status spisovné nizozemštiny. Zaměřím se také na řešení, která zvolili autoři publikací o kultivované výslovnosti a slovníků, které se používají ve výuce nizozemštiny jako cizího jazyka. Nakonec popíši nejdůležitější rozdíly mezi spisovnou nizozemštinou v Nizozemsku a v Belgii na základě nejnovějších výzkumů a pokusím se formulovat cíle a perspektivy českých studentů nizozemštiny a vybrat tak vhodnou jazykovou varietu.

1.1 Standardní nizozemština?

Na konci devatenáctého století se poprvé začalo mluvit o spisovné nizozemštině, zavedl se pro ni termín *Algemeen Beschaafd Nederlands* a označoval spisovný jazyk, který se měl stát normou v celé nizozemské jazykové oblasti. Tento spisovný jazyk se měl stát obecným modelem, emočně neutrálním jazykem, jazykem, který je spojován s kultivovaností, měl to být vytříbený elitní jazyk, jazyk, kterému je třeba se učit a který je také krásný. (Smakman 2006, s. 26, 119 a 358).

Spisovná nizozemština vznikala na základě psaných textů, první texty pochází ze 12. století a jsou z Flander. Veškeré zásadní texty do 16. století, konkrétně do roku 1585, kdy Antverpy padly do rukou Španělů, pochází z Jihu a především z provincie Brabantsko. (tamtéž, s. 17–21).

Pro kodifikaci spisovné nizozemštiny byl nejdůležitější tzv. *Statenvertaling* čili 'Státní překlad Bible', který vznikl v Leidenu v letech 1625–1637 a převzaly za něj zodpovědnost Generální stavy. Tento překlad se stal písemným standardem pro nizozemský jazyk. (Vandeputte 1996, s. 18, Smakman 2006, s. 23)

Gramatika a pravopis byly poprvé kodifikovány v roce 1851 jazykovědci Matthiasem De Vriesem a L.A. Te Winkelem. Jejich systém se stal východiskem pro pozdější *Woordenlijst*

³ V posledních dvou letech je však jazyková politika NTU ostře kritizována a debatuje se o změně této politiky v tom smyslu, že by NTU přistupovala k jazykové normě autoritativněji.

van de Nederlandse Taal - 'Glosář nizozemského jazyka', závazný pravopis, které platí od roku 1954. (Smakman 2006, s. 23–27). Poslední změna pravopisu proběhla v roce 2005.

Pro další potřeby poté v roce 1984 vznikla rovněž také tzv. *Algemene Nederlandse Spraakkunst* – 'Obecná nizozemská gramatika', normativní gramatika nizozemského jazyka.

První slovník, který je dnes všeobecně známý, prestižní a má normativní charakter je tzv. *Van Dale's Groot Woordenboek van de Nederland(s)che Taal*, 'Van Daleho Velký slovník nizozemského jazyka' který vznikl v roce 1872. (tamtéž, s. 27)

Standardní výslovnost nizozemského jazyka nebyla kodifikována ještě na konci 19. století. Lingvisté D. Bomhoff a J.F. Bosdijk se pokoušeli ustanovit kultivovanou výslovnost, avšak tyto pokusy se nezdařily. Základ pro kultivovanou varietu výslovnosti nizozemštiny určovala střední vrstva a to především ta v provincii Severní Holandsko v oblasti měst Amsterdam a Haarlem, která užívala kultivovaný jazyk. Pomocí pro ustanovení spisovné výslovnostní variety byl kromě technického pokroku, vzdělání, přístupného širším vrstvám, a možnosti pořizovat nahrávky také fakt, že první vlak jezdil od roku 1839 mezi Amsterdamem a Haarlemem. (tamtéž, s. 25–27).

Fonetická podoba spisovné nizozemštiny se tedy rozvíjela především až ve století dvacátém. Bylo nutností vytvořit standardní jazyk, jak navrhuje Paardekooper (1966, 1996), který by sloužil jako jazyk pro průmysl, obchod, kulturu atd., tedy jednotný jazyk pro nizozemskou jazykovou oblast. (Paardekooper 1966, s. VIII).

Zdrojem tohoto spisovného jazyka – tohoto „ideálního spisovného jazyka“, měla být nizozemština, která se používala v okolí nizozemského města Haarlem a v západní části Nizozemska. (Smakman 2006, s. 358)

Takovéto vymezení spisovného jazyka s sebou nese jistá úskalí. Zaprvé to, že mělo jít o jednotný jazyk pro celé území – jazykový vývoj v Nizozemsku probíhal však jinak než ve Flandrech a každá ze zemí také vnímala náplň termínu spisovný jazyk jinak. Flandry byly a jsou méně otevřené vlivům zvenčí, oproti nim Nizozemsko je a bylo vůči těmto vlivům vždy tolerantnější.

Dalším problémem je to, že mělo jít o naučený jazyk, tedy jazyk elit a o jazyk, který je svým způsobem uměle vytvořený. V neposlední řadě bylo ve Flandrech problémem to, že jediným úředním jazykem v Belgii byla tehdy francouzština a nizozemština existovala pouze ve formě různorodých dialektů. O podrobnějším vývoji nizozemštiny v Nizozemsku a v Belgii se zmíním později.

Od konce 60. let 20. století byla dokončena kodifikace spisovného nizozemského jazyka (tamtéž, s. 28) a nizozemští jazykovědci se také pokoušeli ustanovit jeho fonetickou podobu

spisovného jazyka, najít vhodnou spisovnou varietu, šlo však vždy model *severní nizozemštiny*, který měl být převzat i v Belgii. Nizozemská normativní mluvnice *Algemene Nederlandse Spraakkunst* spisovnou nizozemštinu, i s ohledem na její fonetickou varietu, dodnes definuje poměrně neurčitě: popisuje „jazyk, který neobsahuje žádné jevy ani struktury, jež je zjevně možné označit jako ne-všeobecné.“ (Algemene Nederlandse Spraakkunst, online, překlad MK). Uvedu několik příkladů hledání správné výslovnostní variety.

Nizozemský dialektolog a autor 'Učebnice výslovnosti ABN' (Algemeen Beschaafd Nederlands) – *ABN-uitspraakgids*, P. C. Paardekooper definoval spisovnou nizozemštinu jako „jazyk, z něhož nelze poznat, ze kterého kraje naší jazykové oblasti mluvčí pochází.“ (Paardekooper 1978, s. VII, překlad MK) Paardekooper, který sám pocházel z Nizozemska a mluví tedy o jazyce, kterým se mluví v Nizozemsku, dále tvrdí, že ona jazyková norma je důležitá především pro Flandry, kde panuje velká nejistota ohledně správné zvukové stránky jazyka. (tamtéž, s. V) Pro úplnost můžeme dodat, že při tvorbě tohoto průvodce správnou výslovností vycházel Paardekooper ze své vlastní výslovnosti. (Beheydt 2011, s. 103–104).

Problematičnost vytvoření jedné normy pro dva státy dokládají i další pokusy o vytvoření jednotného jazyka (srov. např. C.B. Van Haeringen 1924 dle Stroop, 1992). V roce 1951 tento jazyk podle G. G. Kloekeho ovládala pouze 3 % obyvatelstva (citováno dle Stroop, 1992).

Posledním pokusem, který bych zde ráda uvedla, byl popis výslovnosti spisovné nizozemštiny tak, jak jej uvedl P. Gillaerts (1987) v knize *Handboek normatieve taalbeheersing*. Gillaerts definuje fonetickou normu jazyka jako „výslovnost vzdělaných uživatelů jazyka, která není jakkoliv regionálně zabarvena, norma, které se nejvíce přibližují vzdělaní obyvatelé Randstad⁴.“ (Gillaerts 1987, s. 24, překlad MK)

V roce 1992 pronesl sociolingvista Jan Stroop na kongresu s názvem *Het Nederlands na 1992*, který pořádala Univerzita v Amsterdamu spolu s Landelijke Vereniging van Neerlandici 'Zemské sdružení nederlandistů' 21. a 22. listopadu 1991 v Amsterdamu se zaměřením na současný stav nizozemského jazyka, kontroverzní přednášku s názvem „*Welk Nederlands na 1992?*“ 'Jakou nizozemštinu používat po roce 1992?', ve které prohlašuje, že jednotná fonetická varieta spisovného jazyka bez regionálního zabarvení v dané jazykové oblasti nikdy neexistovala a nikdy nebude možná. Stroop dále tvrdí, že v tom případě není

⁴ Název Randstad označuje oblast centrálního Nizozemska, kde se nachází největší města, tvořící souvislý pás aglomerace - Rotterdam, Delft, Leiden, Den Haag, Amsterdam, Hilversum a Utrecht. Randstad se stalo ekonomickým a kulturním centrem Nizozemska a také sídlem veřejnoprávní televize a rozhlasu. Velká hustota obyvatelstva a fakt, že města od sebe neleží daleko, způsobuje, že tato města de facto tvoří jedno velké město bez hranic.

možné a nadále nebude možné mluvit o standardní varietě nizozemštiny, o jazyce, který má být „elitním modelem“, ale o varietě, která bude méně spisovná, avšak obecně uznávaná a užívaná, skutečně existující na rozdíl od spisovné nizozemštiny. Stroop tuto varietu nazývá *Algemene Omgangstaal*, neboli ‘obecně užívaná/hovorová nizozemština.’ (Stroop 1992, Smakman 2006, s. 49) Podle Stroopa tento jazyk vznikl ze standardní nizozemštiny a čerpá z jazykové variety, která se používá právě v okolí Randstad.

Stroop se také v citovaném textu a v dalším výzkumu zabýval tzv. *Poldernederlands*, což je specifická výslovnostní varieta, která vznikla v Randstadu a jejíž charakteristikou je klesavá intonace diftongů [ei], [au] a [œy]. Původně tuto výslovnost Stroop zkoumal u mladých úspěšných žen, které pracovaly jako televizní hlasatelky, moderátorky či působily jinak na veřejnosti. Postupem času výzkum ukázal, že právě tato varieta má velký vliv na standardní nizozemštinu a v současné době výzkumy potvrzují velkou všeobecnou rozšířenost této výslovnostní variety v Nizozemsku. (srov. Stroop, 1992, 1998; Jacobi, 2009, Smakman 2006, s. 50–52) Jde tedy, jak je vidět na Schématu 1, o přiblížení spisovné a neformální variety nizozemštiny.

Jazyková situace v Belgii je však poněkud odlišná. Jak Stroop ve svém článku poznamenává, v Belgii existuje na společenské úrovni mnohem větší propast mezi „obyčejným“ člověkem a autoritou a pravidlem. Vlámové chovají vůči autoritám a pravidlům mnohem větší respekt než Nizozemci, a tudíž i větší respekt a snad tak vzniká i možnost k vytvoření a zachování jednotné a čisté spisovné nizozemštiny. (Stroop, 1992).

Fakt, že Belgičané se svým jazykem zachází opatrně, má své historické odůvodnění vyplývající z politického a geografického rozdělení Belgie a skutečnosti, že hlavní město Brusel, které má být dvojjazyčné a leží geograficky ve Flandrech, je v praxi vlastně frankofonní, což vytváří velké napětí v belgické společnosti a v jazykových komunitách, především frankofonní a vlámské komunitě.

Druhým důvodem k péči o standardní jazykovou varietu je fakt, že Vlámové museli za svůj jazyk tvrdě bojovat, aby byl vůbec jako úřední jazyk uznán.

V šestnáctém století tehdejší jednotné území Nizozemí a budoucí Belgie obsadili Španělé a elita emigrovala na území dnešního Nizozemska. Pro vývoj jazyka ve Flandrech bylo obsazení Španěly a emigrace velkým problémem. O to větším, že Flandry do té doby byly kulturním centrem celé nizozemské jazykové oblasti a udávaly tón pro formující se spisovný jazyk a jeho standardizaci. Další století Flandry zůstaly až do roku 1815 pod nadvládou Francie, do doby, než byly na 15 let (1815-1830) spojeny s Nizozemskem ve státním útvaru

s názvem Království nizozemské. Flandry byly politicky definitivně odtrženy od Nizozemska v roce 1830 a tehdy vznikla samostatná Belgie.

Tato situace způsobila to, že se jazyk, tedy *jižní nizozemština*, v určitém okamžiku přestal vyvíjet, nebyl úředním jazykem, byl potlačován a sestával vlastně z velkého množství různorodých dialektů, kdy například dvě sousedící vesnice používaly každá natolik jiný dialekt, že se nemohly vzájemně mezi sebou dorozumět. (Vandeputte 1996, s. 19–21, Janssens a Marynissenová, 2005, s.140–145.)

Nizozemština byla ve Flandrech uznána jako oficiální jazyk až v roce 1932. Konaly se pokusy o výstavbu a rekonstrukci nejen její kultivované výslovnosti. Jako model kultivované výslovnosti byla zvolena brabantská výslovnost, která se používala ve městech Antverpy, Mechelen a v Lovani, jež představují obdobu nizozemské oblasti *Randstad*, tedy jakýsi *Vlámský Randstad*. Severonizozemská výslovnostní varieta byla už v té době ve Flandrech velmi neoblíbená a byla vnímána jako nelibozvučná. (Smakman 2006, s. 165–177, Janssens a Marynissenová 2005, s. 153).

Co se týče procesu standardizace na rovině fonetické i na ostatních jazykových úrovních, panovaly ve Flandrech od 19. století dvě protichůdné tendence – integracionalistické, kdy se její zastánci pokoušeli vytvořit jednotný jazyk obou kultur s tím, že modelem měla být severní nizozemština, u níž byla standardizace jazyka v mnohem pokročilejší fázi, byla prestižní a jako takovou bylo lze ji převzít a vymezit se tak proti francouzštině. Na druhé straně působili partikularisté, kteří byli ostře proti „poholandštění“. Integracionalistické tendence byly vždy úspěšnější.

Nizozemci se naopak pokoušeli o jednotu ve standardní nizozemštině na všech úrovních a usilovali o prosazení severní variety jako jediné správné, což se nesetkávalo ve Flandrech s velkým nadšením. (Janssens a Marynissenová 2005, s. 149-154).

Co se však týče výslovnostní normy, vlámsští jazykovědci se snažili vytvořit vlastní jednotnou normu, pro to, aby si Vlámové mluvící různými dialekty mohli vzájemně rozumět a vytvořili tak jazyk, který by se mohl vymezit vůči francouzské elitě. (tamtéž, s. 153). V roce 1913 bylo pro tento účel založeno Sdružení pro kultivovanou nizozemskou výslovnost – *Vereniging voor Beschaafde Nederlandse uitspraak*, které se dnes nazývá *Vereniging Algemeen Nederlands*, čili 'Sdružení pro všeobecnou spisovnou nizozemštinu'. (tamtéž, s. 153)

Ve dvacátých a třicátých letech 20. století vznikla učebnice, která byla vodítkem pro kultivovanou výslovnost a dlouhou dobu sloužila Vlámům jako pomůcka. Je to publikace *Praktische uitspraakleer van de Nederlandse taal* (1934), tedy Praktická učebnice výslovnosti

nizozemštiny a ta se stala v roce 1946 vodítkem pro oficiální výslovnostní normou v Belgii, jejímž základem byla tedy rekonstruovaná jižní varieta. (Beheydt 2011, s. 104)

Uvedme zde také pro ilustraci důvodu této volby příklad postoje vlámského dialektologa Willema Pée o přístupu ke kultivované výslovnosti:

„Wil dat nu zeggen dat wij de Hollander moeten naäpen en hun articulatie-eigenaardigheden moeten overnemen? Moeten wij onze vokalen met zacht begin prijsgeven en ons de Noord-Nederlands met hard begin eigen maken? Moeten wij afzien van onze stembebbende zachte [g] en al onze beginkonsonanten stemloos maken? Moeten de vijf miljoen Vlamingen hun bilabiale [w] door een labio-dentale [v] vervangen? Daarop zeg ik zonder aarzelen volmondig neen, want dat zijn eenwennige artikuleringsgewoonten, die wij niet kunnen en mogen prijsgeven zonder ons te laten „vermuilezelen”?“

„Chcete říct, že se máme opičt po Holanďanovi a že musíme převzít veškeré jeho artikulační podivnosti? Máme se vzdát našich měkkých vokálů a naučit se tvrdou severonizozemskou výslovnost? Máme se vzdát svého měkkého ch a začít vyslovovat veškeré počáteční konsonanty nezněle? Má všech pět milionů Vlámů přestat používat bilabiální [w] a nabradit jej labiodentálním [v]? K tomu říkám z plna hrdla ne, protože toto jsou naše staleté artikulační zvyklosti, které nemůžeme obětovat, aniž bychom se tím nechali „znásilnit“. (Pée 1970, s. 13, překlad MK)⁵

Výsledkem celého staletí trvajícíchho pokusu o ustanovení jednotné standardní nizozemštiny s jednou výslovnostní normou v obou zemích jsou dvě jazykové variety a dvě výslovnostní normy, které se pokusím dále ukázat na příkladech. Tyto variety se velmi liší především na rovině fonetické, dokonce tak, že belgická standardní nizozemština užívaná ve veřejnoprávní televizi v Nizozemsku se objevuje s titulky a naopak.

Poslední výzkumy na poli kultivované výslovnosti nizozemštiny konstatují, že ve Flandrech je kultivovaná výslovnost poměrně jednotná a také vcelku dobře vymezená. Co se týče vývoje jižní výslovnostní normy, předpokládá se, že se nebude vyvíjet tak dynamicky jako severní norma. (Stroop, 1992, 2006; Beheydt 2011, s. 109) Jižní nizozemština, kterou v dnešní době slyšíme ve veřejnoprávní televizi a rozhlase, se podobá stále ještě té, která se používala před třiceti lety, což se nedá říct o jejím severním protějšku. (Stroop, 2006)

Ve Flandrech se však v posledních desetiletích vytváří a hojně používá neformální varieta nizozemštiny, interdialekt, který se nazývá *Verkavelingsvlaams*⁶ doslova 'Rozparcelovaná

⁵ Willem Pée poukázal na artikulační specifika „Holanďanů“ už v roce 1937 ve svém referátu o Flandrech a spisovné nizozemštině. (Pée 1937, s. 8)

⁶ Poprvé tento termín zavedl spisovatel Geert van Istendael v roce 1993 v knize *Belgický labyrint*, jako název pro poměrně nekultivovaný jazyk.

vlámsština´ a který se nadále rozvíjí jako neformální obecná nizozemština, častěji nazývaná *tussentaal*, jazyk, který se nachází na pomezí dialektu a standardního jazyka. (Van Hout et. al., 2006, Beheydt 2011, s. 109).

Tato jazyková varieta je velice populární, velice rozšířená a vědecky už dobře popsána. (srov. Absillis et al. 2012).

V názvu této kapitoly jsem uvedla za názvem standardní nizozemština otazník. Právem. Otázkou je, co si má s touto jazykovou situací počít učitel nizozemštiny jako cizího jazyka.

Ve Flandrech existuje jednotná a zřetelná fonetická norma. Ale je možné jí u cizince dosáhnout? A jaký je její sociální status? A jaký počet ze zhruba šesti milionů Vlámů tuto normu opravdu používá?

V Nizozemsku není žádná velmi přísná jazyková norma, neexistuje jasně vymezená modelová výslovnost, existuje však poměrně přesný popis změn ve standardní kultivované výslovnosti v posledních letech (Smakman, 2006; Van Hout et. al., 2006; Jacobi, 2009, Stroop, 1992).

V Nizozemsku se také mluví o postupující destandardizaci, a tedy sblížování variet neformální nizozemština a spisovný jazyk, vytváří se jazyk, který připouští větší variabilitu.

Nizozemců je 22 milionů a co do procentuálního počtu „relativně kultivovanou“ výslovnost a spisovný jazyk ovládá větší počet obyvatel než ve vlámské části Belgie. Jako modelovou výslovnostní normu bych tedy volila na počátku studia jazyka spíše normu severonizozemskou, která má větší praktické uplatnění, jak uvedu dále.

1.2 Rozdíly mezi severní a jižní varietou kultivované výslovnosti

V této části budu odkazovat především na disertační práci Dicka Smakmana (2006, s. 357–363), který se ve svém výzkumu zabýval sociolingvistickým a fonetickým popisem vývoje současné severní nizozemštiny, dále budu odkazovat na článek Ludo Beheydta (2011, s. 101–18) a na článek Siegfrieda Theissen a Karine Leruse (2006, s. 38–40).

Rozdíly mezi oběma varietami najdeme na rovině suprasegmentální – nejproblematictější jsou rozdíly v intonaci mezi *severní a jižní nizozemštinou* (Pée 1937, s. 9 a Beheydt 2011, s. 108).

Dalším problémem je nejednotnost umístění slovního přízvuku ve slovech, v obou varietách.⁷

Jako příklad uvádím např. slovo abeceda – *alfabet* (SN) x *alfabet* (JN) nebo tabák – *tabak* (SN) x *tabak* (JN) (Theissen a Leruse 2006, s. 39).

⁷ Jako referenční publikaci můžeme použít publikaci logopedky Bernadette Timermans, která školí moderátory veřejnoprávní televize, publikaci *Klink klaar* (2008), kde najdeme seznam slov, u kterých byl ve JN přízvuk

Hlavní rozdíly na segmentální rovině a ve výslovnosti kombinací určitých písmen a vokálů uvádím souhrnně v tabulkách 1 a 2 podle Beheydta (2011, s. 108-110, Smakmana, (2006, s. 361–362) a Verstraeten en Van de Velde, (2001, s. 51) a Evie Topsové (2009, s. 22 – 26).

Tabulka 1: Rozdíly ve výslovnosti ve Flandrech a Nizozemsku

	Flandry	Nizozemsko
Znělé frikativy [v], [z], [ɣ] na počátku slov	Nejsou neznělé, rozdíly mezi znělou a neznělou hláskou jsou zachovány [s] x [z], [f] x [v], [ɣ] x [x] jako ve slovech: <i>set x zet; fuut x vuur; gaan x chaos</i> [set] x [zet], [fyt] x [vy:r], [ɣ'a:n] x [x'a:os] 'set' x 'polož'; 'potápka' x 'oheň'; 'jít' x 'chaos'	Jsou vyslovovány nezněle, rozdíl mezi znělou a neznělou hláskou mizí [set] x [set], [fyt] x [fy:r], [x'a:n] x [x'a:os]
Výslovnost znělých a neznělých frikativ [ɣ] a [χ] a [x]	Tzv. <i>měkké</i> [ɣ] = realizuje se jako neznělá velární hláska či jako neznělá post-palatální frikativa [ç], př: <i>gang, zacht</i> = [çɑŋ], [zɑçt], 'chodba', 'měkký'	Postvelární či uvulární frikativa, dochází ke ztrátě znělosti [xɑŋ], [zaxt], či [χɑŋ], [zaxt]
Dlouhé vokály [e], [o], [ø]	Nedochází k diftongizaci Př: <i>meen, boot, keuken</i> [e:] x [o:] x [ø:] [m'e:n] x [b'o:t] x [k'ø:kə] 'mínit', 'lod', 'kuchyň'	Považovány za polodiftongy [e ⁱ] x [o ^u] x [ø ^u] [m'e: ⁱ n] x [b'o: ^u t] x [k'ø ^u kə]
Diftongy [ei], [œy], [œu]	relativně stabilní obě složky jsou vokalické	Vlivem variety <i>Poldernederlands</i> jsou diftongy klesavé
Konsonant [r]	1. Alveolární vibranta 2. Uvulární vibranta 3. Alveolární frikativní vibranta 4. Uvulární frikativa 5. Uvulární aproximanta 6. Alveolární aproximanta 7. Nulová realizace hlásky	1. Alveolární vibranta 2. Uvulární vibranta 3. Uvulární aproximanta 4. Uvulární frikativa 5. Alveolární frikativní vibranta 6. Alveolární aproximanta 7. Velární aproximanta 8. Alveolární verberanta

stanoven na určitou slabiku. Dále se můžeme odkazovat na výslovnostní slovník autorů Heemskerka a Zonnevelda (2000), kteří uvádí vždy obě variety výslovnosti. Průzkum autorů Theissen a Leruse (2006) u univerzitně vzdělaných respondentů z Nizozemska a Belgie, kteří měli označit, která varianta je správná však ukázal, že tento slovník není vždy jednoznačný a ne vždy je ve slovníku belgická varianta označena správně. Tohoto výzkumu se zúčastnilo 50 respondentů, proto jej nemůžeme brát jako úplně směrodatný.

	[r]	9. Retroflexní verberanta, tzv. Gooise-r, vliv Poldernederlands 10. Glotální frikativa ⁸
Konsonant [w]	Bilabiální výslovnost Př: <i>water</i> [w] [w ' a:tər] 'voda'	Labiodentální výslovnost <i>water</i> [v] [v ' a:tər]

Tabulka 2 Rozdíly ve výslovnosti ve Flandrech a v Nizozemsku

	Flandry	Nizozemsko
Kombinace písmen s + j	[ʃj] - palatalizovaná výslovnost, výrazné jsou oba konsonanty Př: <i>sjaal</i> 'šála' [ʃj ' a:l]	[ʃ] - jde o výslovnost postalveolární [ʃ ' a:l]
Výslovnost kombinace vokálu a písmen +tie v suffixu	[si] – čistě alveolární výslovnost Př: <i>politie</i> 'policie' [pəl ' isi]	[tsi] – palatalizovaná výslovnost [pəl ' itsi]

Hlavní rozdíly mezi *severní a jižní nizozemštinou* na segmentální úrovni u výslovnosti konsonantů spočívají ve výslovnosti frikativ – [v], [z] a [ɣ] na počátku slov. Ve Flandrech zůstávají frikativy znělé a nestírá se tedy rozdíl mezi neznělými frikativami [f], [s] a [x] a jejich znělými protějšky, tak, jak se tomu děje v *severní nizozemštině*.

Co se týče frikativy [ɣ] Nizozemsku, vyslovuje se jako neznělá postalveolární či uvulární frikativa, tendence je vyslovovat ji co nejvíce vzadu v ústech. Rozdíl mezi znělou a neznělou frikativou, tedy mezi [ɣ] a [x] v *severní nizozemštině* prakticky neexistuje⁹. (Smakman 2006, s. 361)

Jižní nizozemština má naopak takzvané „*zachte* [ɣ]“, neboli 'měkké ch', které ji na první poslech zřetelně odlišuje od *severní nizozemštiny*. „*Měkké* [ɣ]“ se vyslovuje jako (psot) palatální frikativa, rozdíl mezi znělou a neznělou variantou zůstává zachován. (Beheydt 2011, s. 108–110).

Dalším zřetelným rozdílem mezi oběma varietami nizozemského jazyka je diftongizace dlouhých vokálů [e^l] x [o^l] x [ø^l] v Nizozemsku a také fakt, že u krátkých vokálů dochází k jejich redukci, nachází-li se v nepřízvučné slabice. (Beheydt 2011, s. 108).

K diftongizaci dlouhých vokálů nedochází pouze, následuje-li po nich konsonant [r].

⁸ [r] je specifická hláska nizozemštiny, které se detailně budu věnovat v další práci. V tuto chvíli poukazuji na velkou rozšířenost alveolární frikativní vibranty v belgické nizozemštině a na její nápadnou podobnost s českou hláskou [r]. V belgické nizozemštině se tato hláska objevuje na konci slov. (Verstraeten a Van de Velde 2001, s. 52).

⁹ Podrobněji viz 8.4.2.1.

V *severní nizozemštině* se tyto vokály někdy nazývají polodiftongy.

Obě složky diftongů [ei], [œy], [œu] jsou v *jižní nizozemštině* relativně stabilní, obě složky jsou vokalické, v *severní nizozemštině* naopak vlivem variety *Polderlands* v posledních desetiletích dochází ke změnám ve výslovnosti a diftongy se stávají klesavými. (tamtéž, s. 110 – 111)

Konsonant [r] má v obou varietách poměrně mnoho možností realizací. Ve výše uvedené tabulce 1 je uvádím v přehledu. Podle výzkumu frekvencí užití varianty [r] u nizozemských a vlámských mluvčích spisovné nizozemštiny, kteří byli učitelé nizozemského jazyka, shrnuji výzkum Verstratena a Van de Veldeho (2001, s. 50–52) takto:

Z tabulky 1 vyplývá, že v Nizozemsku se užívá větší množství variant (10) oproti (7), užívaných ve Flandrech. Největší frekvenci užití v Nizozemsku i ve Flandrech má alveolární vibranta, následuje uvulární vibranta. V procentuálním vyjádření užívá 48,3% Nizozemců alveolární vibrantu a 23,9% uvulární vibrantu. 23,9% Vlámů užívá alveolární vibrantu a 49% uvulární vibrantu. Dalšími třemi nejčastěji užívanými variantami [r] jsou uvulární aproximanta (13,9% Nizozemců) a (11% Vlámů), uvulární frikativa (7,5% Nizozemců) a (1,9% Vlámů) a alveolární aproximanta (2,8% Nizozemců) a (4,7%) Vlámů. Z výzkumu také vyplynulo, že 60% vlámských mluvčích realizuje vždy stejnou variantu a v Nizozemsku pouze 30% mluvčích, zbylí realizují většinou varianty dvě. (tamtéž, s. 50–52)

V současné době se na konci slov v Nizozemsku stále častěji vlivem *Polderlands* objevuje tzv. „*Gooise-r*“ neboli ‘Gooiské-r’¹⁰, které se před vokálem realizuje jako uvulární vibranta [R], a před konsonantami na konci slova nebo fráze potom jako alveolární aproximanta [ɹ], třetí možností realizace Gooiského-r je nulová realizace. (Stroop 2011, s. 64 – 67)

Konsonant [r] se v Nizozemsku realizuje labiodentálně a ve Flandrech bilabiálně a to ve všech pozicích ve slově. (Theissen a Leruse 2006, s. 39)

V tabulce 2 uvádím výslovnost kombinace grafémů s + j, která se v Nizozemsku realizuje jako postalveolární [ʃ], kdežto v *jižní nizozemštině* mluvíme pouze o palatalizované výslovnosti, kdy jsou obě složky výrazné a zřetelné.

Rozdíl je také ve výslovnosti kombinace vokálu a grafémů +tie v suffixu slov. V Nizozemsku je výslovnost palatalizovaná, ve Flandrech alveolární. (Beheydt 2011, s. 108-109)

Další rozdíly mezi *severní a jižní* spočívají ve výslovnosti přejatých slov, především slov přejatých z angličtiny. *Severní nizozemština* přejímá spíše anglickou výslovnost, *jižní*

¹⁰ Gooise-r se nazývá podle oblasti Het Gooi, která leží v provincii Severní Holandsko a jde o oblast, kde se sdužují bohatí lidé.

nizozemština se řídí při výslovnosti pravopisem. Příklady: *tram, match, frank, gangster, tank* severonizozemsky: [ˈtrɛm], [ˈmɛ tʃ], [ˈfrɛnk], [ˈgɛŋgstɛr], [ˈtɛŋk], a jihonizozemsky: [ˈtram], [ˈma tʃ], [ˈfrɛnk], [ˈgɛŋgstɛr], [ˈtɛŋk], ´tramvaj´, ´zápas´, ´frank´, ´gangster´, ´tank´- (Timmermansová 2008, s. 85 a Heemskerková a Zonneveld 2000, s. 42).

Ve spisovné jižní nizozemštině, tzv. VRT-Nederlands byla ohledně několika slov přejatých z angličtiny výslovnost stanovena tak, že se vyslovují jako v angličtině. Např.: *handicap, caravan, panel, scan, planning*. [ˈhɛndikɛp], [ˈpɛnəl], [ˈskɛn], [ˈplɛniŋ], ´hendikep´, ´karavan´ ´panel´, ´skɛn´, ´plánování´.¹¹

¹¹ Výzkum Theissen a Leruse však prokázal, že v hovorovém jazyce jsou i tato slova vyslovována s vlámskou výslovností: Příklady: *caravan, fan, kidnappen* [ˈkaravan], [ˈfan], [ˈkɪdnɔp], ´karavan´, ´fanoušek´, ´unést´. (Theissen a Leruse 2006, s. 40)